

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(Γ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ-Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ)**

Επιτροπή

Πολυμέρης Βόγλης
Κώστας Κασβίκης
Γιώργος Κόκκινος
Χριστίνα Κουλούρη
Άγγελος Παληκίδης
Βασίλης Τσάφος

Συνεργάτες

Μαρία Βλαχάκη
Παναγιώτης Γατσωτής
Σοφία Γελαδάκη
Ιγνάτιος Καράμηνας
Ιωάννης Κασκαμανίδης
Χαράλαμπος Κουργιαντάκης
Γεωργία Κουσερή
Κωνσταντίνος Κωσταβασίλης
Γεώργιος Μακαρατζής
Γεωργία Παπανδρέου
Εμμανουήλ Περάκης
Τριαντάφυλλος Πετρίδης
Παναγιώτης Πυρπυρής
Βασιλική Σακκά
Θεοδώρα Χασεκίδου-Μάρκου

**Αθήνα
Οκτώβριος 2018**

Περιεχόμενα

A. Θεωρητικό πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών Ιστορίας

1. Εννοιολογικές διευκρινίσεις και δομή του Π.Σ. Ιστορίας
2. Διδακτικό πλαίσιο
  - 2.1. Σκοποί του μαθήματος της ιστορίας
  - 2.2. Πλαίσιο διδακτικών αρχών
3. Περιεχόμενο διδασκαλίας και μάθησης
4. Μέθοδοι και μέσα διδασκαλίας και μάθησης
5. Αξιολόγηση
6. Οργάνωση των επιμέρους προγραμμάτων σπουδών

B. Προγράμματα Σπουδών για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση

- Πρόγραμμα Σπουδών Γ΄ Δημοτικού
- Πρόγραμμα Σπουδών Δ΄ Δημοτικού
- Πρόγραμμα Σπουδών Ε΄ Δημοτικού
- Πρόγραμμα Σπουδών Στ΄ Δημοτικού

Γ. Προγράμματα Σπουδών για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

- Πρόγραμμα Σπουδών Α΄ Γυμνασίου
- Πρόγραμμα Σπουδών Β΄ Γυμνασίου
- Πρόγραμμα Σπουδών Γ΄ Γυμνασίου
- Πρόγραμμα Σπουδών Α΄ Λυκείου

Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Εννοιολογικές διευκρινίσεις και δομή του Π.Σ. Ιστορίας

Η βιβλιογραφία, ξενόγλωσση και ελληνική, προτείνει διάφορες ονομασίες για τα προγραμματικά πλαίσια μέσα στα οποία καλούνται εκπαιδευτικοί και μαθητές/τριες να οργανώσουν την εκπαιδευτική διαδικασία και να οικοδομήσουν την ιστορική γνώση: *αναλυτικά προγράμματα, αναλυτικά προγράμματα σπουδών, προγράμματα σπουδών*. Αυτά με τη σειρά τους παρουσιάζουν επιμέρους διακρίσεις: *παραδοσιακά αναλυτικά προγράμματα, κλειστά και ανοικτά αναλυτικά προγράμματα, προγράμματα διαδικασίας* κτλ., σε συνάρτηση με την ευρύτερη φιλοσοφία για τη γνώση και την εκπαίδευση, το πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο λειτουργίας της, τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την οικονομία, καθώς και με τις κυρίαρχες επιστημολογικές τάσεις στις κοινωνικές κυρίως επιστήμες.

Για να συμβαδίζει η ελληνική εκπαίδευση με τις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις και το κυρίαρχο παράδειγμα μάθησης (κοινωνικός εποικοδομισμός) χρησιμοποιείται ο όρος «πρόγραμμα σπουδών» αντί του όρου «αναλυτικό πρόγραμμα». Ο τελευταίος όρος παραπέμπει στην κυρίαρχη για χρόνια πρακτική ανάπτυξης των αναλυτικών προγραμμάτων, σε ένα δηλαδή ανελαστικό, χρονικά προδιαγεγραμμένο και κανονιστικό διάγραμμα περιεχομένων διδασκαλίας-διδασκτέας ύλης, με μεθόδους, οι οποίες απευθύνονται σε έναν ιδεατό τύπο μαθητή (προσδιορίζεται ως «μέσος όρος») και νομιμοποιούν τις περισσότερες φορές τις διακρίσεις, τους αποκλεισμούς μέσα από κλειστού τύπου εξετασιοκεντρικές διαδικασίες αξιολόγησης. Στον αντίποδα, ο τύπος προγράμματος σπουδών που υιοθετείται εδώ, χωρίς να παραβλέπει τη γνώση περιεχομένου, εστιάζει στη διαδικασία της μάθησης, επιδιώκει την καλλιέργεια γνωστικών, συναισθηματικών και ψυχοκινητικών δεξιοτήτων, αφήνει στον εκπαιδευτικό περιθώρια επιλογής, προσαρμογής και αναμόρφωσης ανάλογα με το περιβάλλον της σχολικής τάξης και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μαθητών/τριών του, ενθαρρύνει την αλληλεπίδραση και προκρίνει ποιοτικές μεθόδους αξιολόγησης τόσο του εκπαιδευτικού έργου όσο και των μαθητών και των μαθητριών.

Από οργανωτική άποψη, το πρόγραμμα σπουδών έχει την ακόλουθη δομή:

- Σκοποί και στόχοι διδασκαλίας και μάθησης
- Πλαίσιο αρχών διαδικασίας συμπεριλαμβανομένου και του εννοιολογικού εξοπλισμού (πρωτογενείς και δευτερογενείς ιστορικές έννοιες) που θεωρείται αναγκαίος για τους μαθητές/τριες στο μάθημα της ιστορίας
- Περιεχόμενα διδασκαλίας και μάθησης, με ενδεικτικές προτάσεις ανάπτυξης του προγράμματος σπουδών
- Αξιολόγηση και κριτική αποτίμηση της διαδικασίας της διδασκαλίας και της μάθησης με στόχο να διερευνηθεί η ποιότητα της διαδικασίας και ο βαθμός επίτευξης των στόχων και ανάπτυξης των κοινών δεξιοτήτων που επιδιώκεται να διαμορφώσουν οι μαθητές/τριες, παρά τις ατομικές και κοινωνικοπολιτισμικές τους ιδιομορφίες, δεδομένου ότι η ιστορία νοείται ως συλλογικό αγαθό.

Είναι ανάγκη να υπογραμμιστεί ότι οι τέσσερις αυτοί άξονες δεν αποτυπώνουν τυπικά μέρη που συνδέονται μηχανιστικά μεταξύ τους. Αντίθετα, θεμελιώνονται πάνω στις ίδιες αρχές που ορίζουν το ευρύ παιδαγωγικό και διδακτικό πλαίσιο και επικοινωνούν διαρκώς μεταξύ τους.

Προκειμένου να αποκτήσει το πρόγραμμα σπουδών συστηματικό χαρακτήρα και να είναι παιδαγωγικά έγκυρο και κυρίως εύχρηστο για τους εκπαιδευτικούς πρέπει να ισορροπεί ανάμεσα στη γνώση περιεχομένου και διαδικασίας, να μην αποδίδει κυρίαρχο και αποκλειστικό ρόλο στο σχολικό εγχειρίδιο, να προτρέπει και να διευκολύνει (σε συνάρτηση

με σοβαρές αλλαγές που επιβάλλεται ταυτόχρονα να γίνουν στο ωρολόγιο πρόγραμμα) τους εκπαιδευτικούς που είναι πρόθυμοι να εφαρμόσουν στις τάξεις τους τις καινοτόμες μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης που αυτό εισηγείται καθώς και να τους αναγνωρίζει το δικαίωμα της επιλογής και της αναμόρφωσης κατά την ανάπτυξή του στην τάξη. Στο νέο λοιπόν εκπαιδευτικό πλαίσιο που προσδιορίζει το πρόγραμμα σπουδών, ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι καθοριστικός και πολυδιάστατος.

Ένα σύγχρονο πρόγραμμα σπουδών συναρτάται στενά με την επιστημονική συγκρότηση των εκπαιδευτικών, με τη συνεχή και συστηματική τους επιμόρφωση στο πλαίσιο των νέων πορισμάτων της ιστορικής και εκπαιδευτικής έρευνας και με την αυτονομία που ως ένα βαθμό πρέπει να απολαμβάνουν. Εξάλλου, οι εκπαιδευτικοί έχουν βαρύνοντα λόγο στην οικοδόμηση της γνώσης μέσα σε ένα πλαίσιο αρχών όχι μόνο διδακτικών αλλά και κοινωνικών, όπως η ελευθερία και η αυτονομία, η ισότητα, η αλληλεγγύη και η κοινωνική δικαιοσύνη, ενώ, ταυτόχρονα, καλούνται να κάνουν τις αρμόζουσες κάθε φορά επιλογές, μέσα στις εκάστοτε διαφοροποιούμενες συνθήκες, διαμορφώνοντας κατάλληλα περιβάλλοντα μάθησης, τα οποία θα συμπεριλαμβάνουν όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες και θα ενθαρρύνουν την ελεύθερη έκφραση, τον διάλογο, τη γόνιμη αντιπαράθεση στην προοπτική της τεκμηρίωσης, της ακρίβειας, της υπευθυνότητας και της σύνθεσης.

2. Διδακτικό πλαίσιο

2.1. Σκοποί του μαθήματος της ιστορίας

Οι σκοποί του μαθήματος της ιστορίας συναρτώνται με τα ιδεώδη μιας κοινωνίας, το μέλλον που οραματίζεται και τον τύπο ανθρώπου και πολίτη που θέλει να διαμορφώσει μέσω της εκπαίδευσης. Η διαμόρφωση γενετικής ιστορικής συνείδησης καθώς και η καλλιέργεια ιστορικής σκέψης, δημοκρατικής συνείδησης και ανθρωπιστικών αξιών καθώς και μιας πλουραλιστικής και ανεκτικής εθνικής ταυτότητας αποτελούν βασικούς σκοπούς του μαθήματος της ιστορίας στις σύγχρονες δημοκρατικές και διαπολιτισμικές κοινωνίες.

➤ Διαμόρφωση ιστορικής συνείδησης

Ως ιστορική συνείδηση ορίζεται η σχέση που οι άνθρωποι σε κάθε εποχή (το εκάστοτε παρόν) διαμορφώνουν αναφορικά με το νόημα και τη σημασία που αποδίδουν στο παρελθόν, αλλά και με τις προσδοκίες που καλλιεργούν για το μέλλον ή τους φόβους που έχουν γι' αυτό. Συνάγεται, επομένως, ότι η ιδιαίτερη συνάρθρωση παρόντος-παρελθόντος-μέλλοντος είναι το ειδοποιό γνώρισμα, το δομικό στοιχείο της ιστορικής συνείδησης σε κάθε κοινωνία. Υπάρχουν τέσσερις τύποι ιστορικής συνείδησης, οι οποίοι μπορεί να διαδέχονται ο ένας τον άλλο ή και να συνυπάρχουν αντιθετικά με φορείς τους, κοινωνικές ομάδες ή άτομα. Στην *παραδοσιακή ιστορική συνείδηση* το παρελθόν λειτουργεί κανονιστικά και δεσμευτικά σε σχέση με τις δυο άλλες βαθμίδες του ιστορικού χρόνου. Στην *παραδειγματική ιστορική συνείδηση* το παρελθόν εξακολουθεί να έχει κανονιστική σημασία σε συνδυασμό με την ιδέα ότι παραμένει αναλλοίωτη η φύση του ανθρώπου. Στο πλαίσιο αυτό καλλιεργείται η πεποίθηση ότι ο άνθρωπος μπορεί να διδαχθεί από τα σφάλματα και τα δεινά του παρελθόντος ώστε να αποτρέψει την αέναη ανακύκλωση του ιστορικού χρόνου (ιστορικός φρονηματισμός). Στην *κριτική ιστορική συνείδηση* η Ιστορία προσεγγίζεται από δυο αντιθετικές γωνίες που σχηματίζουν ασύμπτωτες αναπαραστάσεις και ερμηνείες για το παρελθόν: είτε αυτή των νικητών / ισχυρών, είτε αυτή των ηττημένων / ανίσχυρων. Τέλος, η *γενετική ιστορική συνείδηση* είναι απολύτως συναφής με την ιστορική σκέψη (για ορισμένους ερευνητές οι δύο αυτές έννοιες παρουσιάζουν σημαντικές επικαλύψεις) και τα χαρακτηριστικά της γνωρίζονται παραπέμπουν στην πολυδιάστατη,

κριτική και αναστοχαστική προσέγγιση του σύγχρονου ιστορικού λόγου. Υπό το πρίσμα αυτό, το μάθημα της ιστορίας οφείλει να συντείνει στη διαμόρφωση γενετικής ιστορικής συνείδησης στους μαθητές και τις μαθήτριες.

➤ **Καλλιέργεια ιστορικής σκέψης**

Η ιστορική σκέψη είναι πρωτίστως κριτική σκέψη. Κριτική σκέψη δεν είναι, όπως διατείνονται ορισμένοι, ο αυθαίρετος και περιστασιακός σχολιασμός προσώπων, γεγονότων ή θεσμών του ιστορικού παρελθόντος ή του παρόντος. Η κριτική σκέψη είναι η δομική ολοκλήρωση και ο συνδυασμός νοητικών και ψυχολογικών δεξιοτήτων που είναι δυνατό να καλλιεργηθούν στο μάθημα της ιστορίας. Τέτοιες δεξιότητες είναι η αναλυτική και συνθετική ικανότητα, η επιχειρηματολογία, η τεκμηρίωση, η διακρίβωση της αιτιότητας που συνδέει τα ιστορικά γεγονότα μεταξύ τους, η αποκάλυψη των αξιών και των κινήτρων που καθοδήγησαν τη δράση ατόμων και ομάδων, η κατανόηση της ιστορικότητας των γεγονότων και των φαινομένων, η πολυσήμαντη ιστορική ενσυναίσθηση.

Η **ιστορική σκέψη**, όπως ορίζεται από τη σύγχρονη βιβλιογραφία, είναι καρπός της δομικής συνύπαρξης έξι αλληλεπιδρώντων και αλληλοσυμπληρούμενων παραγόντων:

- ✓ **Ιστορική σημασία (νοηματοδότηση και σημαντικότητα).** Σημαντικά θεωρούνται τα γεγονότα που επέφεραν μεγάλες αλλαγές σε βάθος χρόνου και για μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Με αυτή την έννοια, τα πολεμικά, πολιτικά και οικονομικά γεγονότα έχουν αναμφίβολα μεγάλη ιστορική σημασία. Σημαντικά όμως για τους ιστορικούς είναι και γεγονότα ή πρόσωπα, που μοιάζουν «ασήμαντα», αλλά μπορούν να φωτίσουν μεγάλα ιστορικά φαινόμενα και γεγονότα. Για παράδειγμα, η ζωή ενός αγρότη-κολίγου στη Θεσσαλία των αρχών του 20^{ου} αιώνα αποκτά νόημα όταν ειδωθεί στο πλαίσιο των παραγωγικών σχέσεων και των οικονομικών συνθηκών που διαμορφώθηκαν στη Θεσσαλία μετά την ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος και των συνακόλουθων αγροτικών διεκδικήσεων για αναδιανομή της γης.
- ✓ **Χρήση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών (ιστορικά τεκμήρια).** Το έργο του ιστορικού βασίζεται στα στοιχεία που αντλεί από κάθε μορφή ιστορικών πηγών, όχι μόνο τις «παραδοσιακές» πηγές (έγγραφα, αρχειακά σύνολα, αρχαιολογικά ευρήματα, επιγραφές κλπ.) αλλά κάθε κατάλοιπο του παρελθόντος (αντικείμενα καθημερινής χρήσης, σχολικά τετράδια, οικογενειακές φωτογραφίες κλπ.), γιατί η ιστορία είναι πανταχού παρούσα. Ταξινομούμε, διαβάζουμε, διασταυρώνουμε και ερμηνεύουμε τις πηγές. Ειδικά όταν έχουμε να κάνουμε με πρωτογενείς πηγές, οφείλουμε να τις τοποθετούμε στα ιστορικά τους συγκείμενα, να τις αντιπαραβάλλουμε με άλλες πηγές και στη συνέχεια να διατυπώνουμε κρίσεις ή να εξάγουμε συμπεράσματα. Μόνο κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις η ενασχόληση με ιστορικές πηγές και μάλιστα πρωτογενείς στη σχολική τάξη είναι δυνατό να έχει ευεργετικά αποτελέσματα στην ιστορική κατανόηση και στην καλλιέργεια της κριτικής ικανότητας. Έχει μάλιστα ιδιαίτερη σημασία οι εκπαιδευτικοί να επιλέγουν ιστορικές πηγές που διακρίνονται για την πολυτροπικότητα και την πολυπρισματικότητά τους ή και μπορούν να προκαλέσουν γνωστική σύγκρουση στο μυαλό των μαθητών/τριών, ώστε να κλονίσουν τη στερεοτυπική σκέψη.
- ✓ **Συνέχεια και αλλαγή.** Οι μαθητές/τριες μερικές φορές εσφαλμένα αντιλαμβάνονται την ιστορία ως μια απλή σειρά και ακολουθία γεγονότων. Από τη στιγμή που αρχίζουν να κατανοούν την ιστορία ως μια σύνθετη ανάμειξη συνέχειας και αλλαγής, μαθαίνοντας να διακρίνουν την κλιμάκωση του χρόνου, τις τομές και τις

υποδιαίρεσεις του, αποκτούν μια θεμελιωδώς διαφορετική αίσθηση για το παρελθόν. Γι' αυτό είναι απολύτως αναγκαίο να καλλιεργούνται ήδη από την προσχολική ηλικία όχι μόνο χρονολογικές έννοιες (όπως π.Χ., μ.Χ., αιώνας, χιλιετία, περίοδος, κ.τ.λ.), αλλά και έννοιες που αποκαλύπτουν την πολλαπλότητα του ιστορικού χρόνου και τα διαφορετικά επίπεδα-χρονικότητες της ιστορικής ζωής (συγχρονία, διάρκεια, διαδοχικότητα, βραχύς/ μέσος/ μακρός χρόνος, κ.ά).

- ✓ **Αιτία και αποτέλεσμα.** Η ενασχόληση με το παρελθόν και κυρίως με γεγονότα που επηρέασαν άμεσα ή έμμεσα τις ζωές των προγόνων μας, γεννά εύλογα ερωτήματα, όπως: Γιατί συνέβη αυτό; Τι το προκάλεσε; Ποιος ευθύνεται; Θα μπορούσε να αποτραπεί; Ποιες συνέπειες είχε στη ζωή των ανθρώπων; Τέτοιου τύπου ερωτήσεις οδηγούν στη διερεύνηση των αιτιακών σχέσεων που συνδέουν τα ιστορικά γεγονότα μεταξύ τους, καθώς και των κινήτρων που ωθούν άτομα και ομάδες να ενεργήσουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Συχνά, μάλιστα, παρατηρείται η έκβαση των γεγονότων να εξαρτάται από παράγοντες ανεξάρτητους από την ανθρώπινη βούληση και πάνω από τις ανθρώπινες δυνάμεις, όπως για παράδειγμα ένας σεισμός ή μια επιδημία. Σε κάθε περίπτωση, οι αιτίες είναι πάντα πολλαπλές και πολυεπίπεδες και ανάγονται τόσο σε μακράς διάρκειας συνθήκες όσο και σε βραχύβιες πράξεις.
- ✓ **Υιοθέτηση ιστορικής οπτικής.** Ο ιστορικός χρόνος μπορεί να είναι συνεχής, καθώς και να επιβιώνουν πολλά πράγματα από το παρελθόν στο παρόν, όμως το παρελθόν παραμένει «μια ξένη χώρα», γι' αυτό και είναι εξαιρετικά δύσκολο να το κατανοήσουμε. Το εγχείρημα αυτό γίνεται ακόμη πιο σύνθετο αν λάβουμε υπόψη (α) τις διαφορετικές επιστημολογικές και ιδεολογικές οπτικές οι οποίες βρίσκονται στον πυρήνα των ιστορικών ερωτημάτων που θέτει το εκάστοτε παρόν στο παρελθόν και (β) το γεγονός ότι όσα φθάνουν σε μας από το παρελθόν έχουν εκ των πραγμάτων διηθηθεί μέσα τόσο από ανταγωνιστικά κοινωνικοπολιτικά συμφέροντα και αποκλίνοντα ιστορικά βιώματα (χώρος της εμπειρίας) όσο και από τις προσδοκίες, τις αβεβαιότητες ή τους φόβους που γεννά σε κάθε ομάδα το μέλλον (ορίζοντας προσδοκιών). Η συνειδητοποίηση της διαφορετικότητας του παρελθόντος είναι μεγάλη πρόκληση για τους μαθητές/τριες. Όμως η ανταπόκριση στην πρόκληση αυτή φωτίζει με συναρπαστικό τρόπο το εύρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς, των πεποιθήσεων, των αντιλήψεων και της κοινωνικής οργάνωσης. Προσφέρει εναλλακτικές ερμηνείες στη δεδομένη και συμβατική γνώση και διευρύνει τους ορίζοντες της σκέψης, δίνοντας ιστορικό νόημα στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τις σύγχρονες συνθήκες και τα γεγονότα.
- ✓ **Κατανόηση των ηθικών διαστάσεων της ιστορίας.** Είναι προφανές ότι κάθε εποχή και, ως ένα βαθμό, διαφορετικές κοινωνίες στην ίδια εποχή έχουν ένα ιδιαίτερο σύστημα αξιών και έναν διακριτό ηθικό κώδικα με τον οποίον κρίνουν –επιδοκιμάζουν ή αποδοκιμάζουν– τις πράξεις των ανθρώπων στο παρελθόν. Ωστόσο, παρά την ιστορική οπτική με την οποία οφείλουμε να τις κατανοούμε και να τις ερμηνεύουμε, στην ιστορία έχουν διαπραχθεί μαζικά εγκλήματα, όπως το Ολοκαύτωμα, οι γενοκτονίες και οι εθνοκαθάρσεις, που υπερβαίνουν τα ηθικά όρια όχι μόνο της εποχής τους αλλά και της ιστορίας της ανθρωπότητας συνολικά. Παρά τους κινδύνους που εγκυμονεί η διατύπωση ηθικών κρίσεων για το παρελθόν, είναι σημαντικό οι εκπαιδευτικοί να διαμορφώνουν ένα συνεκτικό και πολυεπίπεδο πλαίσιο ερμηνείας και να ενθαρρύνουν συζητήσεις στη σχολική τάξη πάνω στα ηθικά ζητήματα που εγείρουν τέτοιου είδους ιστορικά γεγονότα.

➤ **Καλλιέργεια εθνικής ταυτότητας**

Η διδασκαλία της ιστορίας στοχεύει επιπλέον στην καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας, δηλαδή του αισθήματος του συνανήκειν σε μια εθνική κοινότητα, η οποία έχει διαμορφωθεί μέσα από μακρόχρονες ιστορικές διαδικασίες. Βασικός στόχος είναι η ανάπτυξη της κριτικής συλλογικής αυτογνωσίας, ώστε οι μαθητές/τριες να κατανοούν το παρόν μέσα στο οποίο ζουν και το περιεχόμενο της εθνικής τους ταυτότητας – να είναι σε θέση δηλαδή να αντιληφθούν ότι η εθνική τους ταυτότητα και η συγκρότησή της έχουν ιστορία. Η υιοθέτηση της ιστορικής οπτικής στην προσέγγιση του εθνικού παρελθόντος επιτρέπει την ιστοριοποίηση της συλλογικής ταυτότητας και την αναγνώριση της ετερότητας όχι μόνο εκτός αλλά και εντός του έθνους-κράτους (π.χ. διαφορές και διακρίσεις βάσει φύλου, κοινωνικής τάξης, γλώσσας, εθνοτικής καταγωγής κλπ.). Άλλωστε, η ιστορία είναι κριτική ανασυγκρότηση πολυσήμαντων κοινωνικών σχέσεων και ανάδειξη των βιωματικών εμπειριών και του νοητικού κόσμου ολόκληρων ομάδων με συγκροτημένες αλλά και υπό διαρκή αναπροσαρμογή ταυτότητες. Οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να αναλύσουν τον εθνικό χρόνο, να αναδείξουν την πολυπλοκότητα της εθνικής ταυτότητας και να εστιάσουν την προσοχή τους στις έννοιες της συνέχειας και της αλλαγής. Η διδασκαλία της ιστορίας έχει, επομένως, ως κύριο στόχο να καλλιεργήσει μια πλουραλιστική και ανεκτική εθνική ταυτότητα, η οποία θα είναι απαλλαγμένη από μισαλλοδοξία και ξενοφοβία. Αυτό συνδυάζεται με την καλλιέργεια της δημοκρατικής συνείδησης και την καλλιέργεια ανθρωπιστικών αξιών.

➤ **Καλλιέργεια δημοκρατικής συνείδησης**

Ιστορία διδάσκουμε επίσης για να καλλιεργήσουμε τη δημοκρατική συνείδηση, ενθαρρύνοντας τον πλουραλισμό των απόψεων, τον διάλογο και την αλληλεπίδραση, αμφισβητώντας την αυθεντία και αποκηρύσσοντας τη δογματική μοναδικότητα της ιστορικής αλήθειας. Η ιστορική εκπαίδευση μπορεί να διαδραματίσει κρίσιμο και αποφασιστικό ρόλο στην καλλιέργεια της δημοκρατικής συνείδησης των νέων ανθρώπων και να αποτελέσει ανασχετικό φραγμό στην ξενοφοβία, το μίσος, τη μισαλλοδοξία και την εθνική και πολιτισμική περιχαράκωση. Τη δημοκρατική κουλτούρα των νέων πολιτών στις παρούσες συνθήκες μορφοποιεί ένα σύνολο δεξιοτήτων, που αναπτύσσονται με την ιστορική εκπαίδευση, όπως η ενσυναίσθηση, η ανάγκη τεκμηρίωσης, η κατανόηση, ο σεβασμός και η ανεκτικότητα της πολιτισμικής ετερότητας, το αίσθημα ευθύνης, η ανάλυση και κριτική κατανόηση των διαφορετικών οπτικών απέναντι στο ίδιο γεγονός, η ανακάλυψη της λογικής αλληλουχίας των συμβάντων, η αποδόμηση της ρητορικής της προπαγάνδας, η αξιολόγηση βάσει λογικών κριτηρίων και τεκμηριωμένων επιχειρημάτων, η κριτική επεξεργασία στερεοτύπων και προκαταλήψεων κτλ.

➤ **Καλλιέργεια ανθρωπιστικών αξιών**

Το μάθημα της Ιστορίας είναι απαραίτητο να συνδέεται με το παρόν και το μέλλον των κοινωνιών μας, καλλιεργώντας αξίες και στάσεις. Οι αξίες διαμορφώνουν πλαίσια κοινωνικής αλληλεπίδρασης και παράγουν πρότυπα συμπεριφοράς, κινητοποιούν τη δράση των ανθρώπων και λειτουργούν ως καθοδηγητικές αρχές στις αποφάσεις που καλούνται να πάρουν για το πώς θα δράσουν. Υπ' αυτή την έννοια, το ιστορικό παρελθόν, αν μελετηθεί με όρους επιστημονικής εγκυρότητας και με μεθοδολογικά εργαλεία την πολυπρισματικότητα και την ενσυναίσθηση, μπορεί να αποτελέσει πεδίο καλλιέργειας ανθρωπιστικών αξιών, όπως η υπευθυνότητα, ο αλληλοσεβασμός, η αλληλεγγύη. Η έμφαση στην κοινωνική ιστορία και στις ποικίλες εκφάνσεις της, ο φωτισμός των επιπτώσεων των «μεγάλων» γεγονότων στις ζωές των απλών ανθρώπων, καθώς και η ανάλυση των συμπεριφορών που αυτοί ανέπτυξαν

σε οριακές καταστάσεις, όπως οι πόλεμοι, οι διώξεις και οι καταστροφές, μπορούν να συμβάλουν αναμφίβολα στη βαθιά συνειδητοποίηση της αξίας θεμελιωδών συστατικών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η ανάδειξη και μελέτη, εξάλλου, του πολυπολιτισμικού και διαπολιτισμικού χαρακτήρα των κοινωνιών του παρελθόντος -είτε πρόκειται για περιόδους ειρηνικής συνύπαρξης είτε για φάσεις σύγκρουσης -μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι στην πολιτισμική διαφορετικότητα. Με αυτό τον τρόπο, στοχεύουμε στη διαρκή κριτική επεξεργασία και αναίρεση στερεοτύπων και προκαταλήψεων, εθνικών, φυλετικών, θρησκευτικών, κοινωνικών, έμφυλων, πολιτικών και πολιτισμικών. Κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ότι πρέπει να αποσιωπώνται ή να υποβαθμίζονται οι διαφορές και οι ιστορικές συγκρούσεις μεταξύ των λαών ή να μην προσεγγίζονται τα επίμαχα και τραυματικά ιστορικά γεγονότα. Αντίθετα, οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές/τριές τους οφείλουν να τις αναδεικνύουν, να τις διαχειρίζονται με υπευθυνότητα και επαρκή γνώση, να τις αναλύουν και να τις κατανοούν με ψυχραιμία και μεθοδικότητα, αποφεύγοντας την εθνικιστική ή λαϊκιστική ρητορεία, όπως και τον ιδεολογικό δογματισμό.

2.2. Πλαίσιο διδακτικών αρχών

Μια ποιοτική ιστορική εκπαίδευση πρέπει να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να οικοδομήσουν συνεκτική γνώση και κατανόηση για το παρελθόν τόσο του έθνους τους όσο και του κόσμου, με την ιστορική εξέλιξη του οποίου θα συσχετίσουν και τη δική τους προσωπική και οικογενειακή ιστορία. Η διδασκαλία πρέπει να τους εμψυχήσει το ενδιαφέρον να μάθουν για το παρελθόν και να τους εφοδιάσει με μέσα και τρόπους που θα τους επιτρέψουν να θέτουν ερωτήματα, να κατασκευάζουν υποθέσεις εργασίας, να σκέπτονται κριτικά, να αναζητούν και να επεξεργάζονται πολυδιάστατα και αλληλοσυγκρουόμενα στοιχεία, να συγκροτούν επιχειρήματα και να προβαίνουν σε τεκμηριωμένες, ορθολογικές και υπεύθυνες κρίσεις. Η Ιστορία μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές και τις μαθήτριες να κατανοήσουν τη συνθετότητα και την ποικιλομορφία της ανθρώπινης ζωής, τη διαδικασία της αλλαγής, τη διαφορετικότητα των κοινωνιών και τις σχέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες, καθώς επίσης και τις ποικίλες ταυτότητές τους, όπως και τους καταναγκασμούς και τις προκλήσεις της εποχής τους.

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι οι μαθητές/τριες ενθαρρύνονται ώστε να διαμορφώσουν ένα λειτουργικό πλαίσιο ιστορικής γνώσης αλλά και να αναπτύξουν τις δεξιότητες επεξεργασίας ιστορικών στοιχείων προκειμένου να καταστούν ικανοί/ές να αντιλαμβάνονται τον τρόπο συγκρότησης της κοινωνίας στην οποία ζουν και, γενικότερα βεβαίως, τις ποικίλες αιτίες που συντέλεσαν στη δημιουργία του σύγχρονου κόσμου.

Σε μια τέτοια προοπτική οι εκπαιδευτικοί πρέπει:

1) να οργανώσουν την εκπαιδευτική διαδικασία με γνώμονα συγκεκριμένες έννοιες- κλειδιά: *ιστορική σημασία, ιστορικά τεκμήρια, συνέχεια και αλλαγή, αιτιότητα, ιστορική οπτική, ηθικό και αξιακό πλαίσιο, εθνική ταυτότητα, ιστορική συνείδηση, ιστορική σκέψη, δημοκρατική συνείδηση.*

2) να τη δομήσουν με βάση συγκεκριμένες διδακτικές αρχές, που οργανώνονται σε δύο άξονες:

- α) Ο πρώτος άξονας αφορά τις ιστοριογραφικές παραδοχές που σχετίζονται με το περιεχόμενο, τη δομή και την οργάνωση της ιστορικής ύλης που κρίνεται αναγκαίο να αποτελέσει κοινό μορφωτικό αγαθό, και
- β) ο δεύτερος άξονας αφορά την επιστημολογική ιδιαιτερότητα, τον κοινωνικό ρόλο και τη διδακτική μεθοδολογία της ιστορίας και σχετίζεται με την καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης.

➤ Ιστοριογραφικές παραδοχές

- ✓ Να αντιληφθούν οι μαθητές/τριες τη διαδρομή των ανθρώπινων κοινωνιών στο χρόνο όχι ως μια γραμμική πορεία προς την πρόοδο, αλλά ως μια διαδικασία δοκιμασιών, προσαρμογών, ανατροπών, ενίοτε ακόμα και παλινδρομήσεων, αλλά σε κάθε περίπτωση αλληλεπιδράσεων και ωσμώνσεων μεταξύ τους.
- ✓ Να αναδειχθεί το βάθος, η έκταση και η ποικιλομορφία της ανθρώπινης ιστορίας και εμπειρίας, καθώς και η συμβολή όλων των κοινωνιών και πολιτισμών του παρελθόντος στο παρόν.
- ✓ Να εξοικειωθούν οι μαθητές/-ήτριες με την πολύπλευρη ιστορική, αρχαιολογική, πολιτισμική και καλλιτεχνική κληρονομιά του ελλαδικού χώρου, όπως αυτή διαμορφώθηκε με τη συνέργεια και αλληλεπίδραση γηγενών στοιχείων, ξένων κυριαρχιών, πληθυσμιακών μετακινήσεων και πολιτισμικών δανείων, αντιδανείων και μεταφορών.
- ✓ Να κατανοήσουν πώς διαμορφώθηκε η σύγχρονη φυσιογνωμία της ελληνικής κοινωνίας και να καλλιεργήσουν εθνική συνείδηση παράλληλα με τη συνείδηση του δημοκρατικού πολίτη.
- ✓ Να ενταχθεί η ελληνική ιστορία στο πλαίσιο της βαλκανικής, μεσογειακής, ευρωπαϊκής και παγκόσμιας και να προσεγγιστεί, κατά συνέπεια, ως τμήμα ευρύτερων και πολυπλοκότερων ιστορικών συνθηκών και διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα στη γεωγραφική κλίμακα της Μεσογείου, των Βαλκανίων, της Ευρώπης και ολόκληρου του κόσμου.
- ✓ Να δοθεί έμφαση στην κοινωνική και πολιτισμική ιστορία (ιστορία της εργασίας, ιστορία του κοινωνικού φύλου, ιστορία της παιδικής ηλικίας κ.τ.λ.) χωρίς, ωστόσο, να αγνοούνται τα υπόλοιπα πεδία της ιστορικής πραγματικότητας.
- ✓ Να ενθαρρυνθεί η εξοικείωση των μαθητών και μαθητριών με νεότερα πεδία της ιστορικής επιστήμης, όπως η μικροϊστορία και η προφορική ιστορία.
- ✓ Να ενταχθούν οι τέχνες και οι επιστήμες στην κεντρική αφήγηση των ιστορικών εξελίξεων.

➤ **Μεθοδολογικές αρχές**

- ✓ Να συνδυαστεί η χρονολογική και η θεματική προσέγγιση των διάφορων ιστορικών φαινομένων, ώστε να δοθεί μια -κατά το δυνατόν- ολοκληρωμένη εικόνα των μεγάλων ιστορικών αλλαγών, αλλά και της ιστορικής συνέχειας. Με αυτό τον τρόπο η βασική αφήγηση οργανώνεται χρονολογικά, πολυδιάστατα και περιεκτικά και περιλαμβάνει όλες τις χρήσιμες ιστορικές πληροφορίες (χώρος, χρόνος, πρόσωπα, γεγονότα, αίτια και αποτελέσματα) συγκροτώντας έτσι τη βασική δηλωτική γνώση, ενώ εξειδικεύεται με θεματικούς φακέλους.
- ✓ Να τεθεί η καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης στο επίκεντρο της διδακτικής και μαθησιακής διαδικασίας (δηλωτική, διαδικαστική και εννοιολογική γνώση).
- ✓ Να επιδιώκεται η σε βάθος μελέτη ιστορικών ζητημάτων συμβατών με την ηλικία, την ψυχοσύνθεση και τα ενδιαφέροντα των παιδιών, ενώ παράλληλα να ενθαρρύνεται η διασύνδεσή τους με το παρόν.
- ✓ Να διασφαλιστούν ουσιαστικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή των μεθοδολογικών αρχών της πολυπρισματικότητας και της ιστορικής ενσυναίσθησης.
- ✓ Να αναπτύξουν οι μαθητές/τριες την ικανότητα να εντάσσουν φαινόμενα, διαδικασίες και γεγονότα στον ιστορικό χρόνο και χώρο και να διακρίνουν με ιστορικούς όρους το παρόν από το παρελθόν, καθώς και να αντιλαμβάνονται τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις και διαβαθμίσεις του ιστορικού χρόνου (περίοδος, μακρός χρόνος, βραχύς χρόνος, συγκυρία, διάρκεια, μεταβολή, συνέχεια, κύκλος, αδράνεια-στασιμότητα, παλινδρόμηση, συγχρονία, διαχρονία, διαδοχή κ.ά).

- ✓ Να συμμετέχουν ενεργά σε διαδικασίες εξοικείωσης με την ιστοριογραφική προβληματική, με την επεξεργασία των διαφορετικών ερμηνειών για τα ιστορικά γεγονότα ή την επισήμανση των κενών στις ιστορικές τους γνώσεις.
- ✓ Να εξοικειωθούν με την ιστοριογραφική μεθοδολογία, με τρόπους δηλαδή διερεύνησης του παρελθόντος, ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι η ιστορική γνώση αλλάζει στο χρόνο, συσσωρεύεται και συγκροτείται με τη συστηματική διερεύνηση, ταξινόμηση, ανάλυση και αξιολόγηση των πληροφοριών που προκύπτουν από τα κάθε είδους τεκμήρια.
- ✓ Να είναι ικανοί/ές να αναγνωρίζουν τις διαφορετικές οπτικές και ερμηνείες για συγκεκριμένα ιστορικά ζητήματα, να αξιολογούν τη σημασία και το ρόλο προσώπων, καταστάσεων και γεγονότων στο εκάστοτε ιστορικό και ερμηνευτικό τους πλαίσιο, να κατανοούν την επίδραση που ασκεί το ιστορικό παρελθόν και οι απόψεις γι' αυτό στο παρόν, καθώς και να αντιλαμβάνονται το παρελθόν ως ένα πεδίο διαρκούς ιστορικής έρευνας και διαλόγου.
- ✓ Να διατυπώνουν συγκροτημένο προφορικό και γραπτό ιστορικό λόγο, παραθέτοντας επιχειρήματα, τα οποία στηρίζονται σε ιστορικά τεκμήρια, και χρησιμοποιώντας την ιστορική ορολογία, όπως και βασικές έννοιες της ιστορικής γλώσσας, αλλά και αξιοποιώντας τη φαντασία τους και τη δημιουργική τους σκέψη.
- ✓ Να εξοικειωθούν με τη διερευνητική μάθηση μέσω των θεματικών προσεγγίσεων, που δεν θα είναι προκατασκευασμένες αφηγήσεις, αλλά ερευνητικά σχέδια τα οποία θα εκκινούν με μεταβλητά, ως ένα βαθμό, ερευνητικά ερωτήματα που θα τίθενται με τη μορφή προβλήματος προς επίλυση.
- ✓ Να είναι σε θέση να αξιοποιούν ποικίλα ψηφιακά εργαλεία και περιβάλλοντα μάθησης για την εκπόνηση των ερευνητικών εργασιών τους και για να αναπτύξουν δεξιότητες ψηφιακής αφήγησης. Γενικότερα, να ενδυναμώσουν τις αναλυτικές και κριτικές δεξιότητες ψηφιακού γραμματισμού, ώστε να είναι σε θέση να στέκονται κριτικά απέναντι στο διαδίκτυο, ως κυρίαρχη σήμερα μορφή της Δημόσιας Ιστορίας.
- ✓ Μέσα από τους συνεργατικούς, ποικίλους και διαφοροποιημένους τύπους μάθησης και επικοινωνίας να ενθαρρύνεται η προσωπική έκφραση, η αποκλίνουσα σκέψη και η αξιοποίηση ικανοτήτων· επιπρόσθετα, να έχουν οι μαθητές/τριες τη δυνατότητα, εναλλακτικά, να εκφράζονται με τρόπους που επιτρέπουν και ενδυναμώνουν την ανάπτυξη της ιστορικής φαντασίας και συμβάλλουν στην καλλιέργεια ψυχοκινητικών δεξιοτήτων (δραματοποίηση, παιχνίδι ρόλων, προσομοιώσεις κ.λπ). Σε κάθε περίπτωση, οι μέθοδοι μάθησης και αξιολόγησης, καθώς και το εκπαιδευτικό υλικό θα πρέπει να υποστηρίζουν την ενεργό και ουσιαστική συμμετοχή παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες και ιδιαιτερότητες.

3. Περιεχόμενο διδασκαλίας και μάθησης

Το περιεχόμενο της ιστορικής εκπαίδευσης αναθεωρείται με βάση την ενοποίηση των Προγραμμάτων Σπουδών και ένα «συγκερασμένο» σπειροειδές πρόγραμμα σπουδών το οποίο συνδυάζει εκλεκτικιστικά και δημιουργικά τη χρονολογική με τη θεματική προσέγγιση. Η νέα αντίληψη, όπως περιγράφεται και στις «Ιστοριογραφικές παραδοχές», προωθεί την άρση της πρωτοκαθεδρίας της πολιτικής και στρατιωτικής ιστορίας (κυρίως όταν αυτή προσεγγίζεται με συμβατικό τρόπο), και επιδιώκει την ανάπτυξη ενδιαφέροντος για πεδία όπως η κοινωνική, η οικονομική και η πολιτισμική ιστορία, η δημογραφία, η ιστορία των θεσμών και των ιδεών, η ιστορία της τέχνης, η ιστορία του περιβάλλοντος και του κλίματος, η ιστορία της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, της διατροφής και των ασθενειών κ.ά.

Νευραλγικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή μπορούν να διαδραματίσουν μορφές ιστορικής έρευνας και εκπαίδευσης που ενθαρρύνουν τη βιωματική και διαθεματική

κατανόηση και έρευνα του παρελθόντος, όπως είναι, η οικογενειακή και η τοπική ιστορία, η μουσειακή εκπαίδευση, η μικροϊστορία. Έτσι οι μαθητές/τριες δεν ξεκινούν τη μελέτη της ιστορίας από το ανοίκειο και πολύ μακρινό παρελθόν, αλλά εξοικειώνονται σε ένα πρώτο στάδιο με την προσωπική τους ιστορία, την ιστορία της οικογένειας, του σχολείου και της τοπικής κοινότητάς τους.

Η εξοικείωση λοιπόν με την ιστορική έρευνα και την εξέταση των ιστορικών πληροφοριών οφείλει να αρθρώνεται σε διαδοχικές φάσεις, οι οποίες έχουν α) ως σημείο έναρξης τον καθημερινό χρόνο, τον οικείο χώρο των παιδιών και το άμεσο παρελθόν, β) ως ενδιαμέσους σταθμούς το προσωπικό παρελθόν των παιδιών, το οικογενειακό παρελθόν των γονέων και των παππούδων (επιβάλλεται η θεματική προσέγγιση), καθώς και το τοπικό παρελθόν, και, τέλος, γ) ως επιστέγασμα τη μελέτη του παρελθόντος του έθνους, του έθνους-κράτους και ολόκληρης της ανθρωπότητας (λαοί, πολιτισμοί, ιστορικές περιόδους στη συγχρονικότητά τους). Με τον τρόπο αυτό, διαμορφώνεται μια αλληλουχία ομόκεντρων κύκλων ή ένα φάσμα συνεχώς διευρυνόμενων οριζώντων τόσο χρονικά και χωρικά όσο και θεματολογικά, που συνεπάγονται α) την επέκταση και εμβάθυνση του θεματολογικού ανύσματος της ιστορικής γνώσης (αύξηση των ιστορικών πληροφοριών), β) τον προβληματισμό για την αναζήτηση, την εύρεση, τη γνησιότητα, τη σύγκριση και την αξιοπιστία των ιστορικών πηγών και γ) τη σταδιακή κατάκτηση της ιστορικής ορολογίας. Ταυτόχρονα, όμως, συνεπάγονται και τον πολλαπλασιασμό των ερεθισμάτων και των κινήτρων για περαιτέρω επεξεργασία των γνωστικών κατηγοριών και των νοητικών σχημάτων.

Ένας τέτοιος προσανατολισμός μπορεί να υποστηριχθεί ρεαλιστικά και παραγωγικά με τη συνδυαστική χρήση στη διδασκαλία και τη μάθηση:

- ✓ **εγχειριδίων** που θα εμπεριέχουν επισκοπήσεις γεγονότων υπό μορφή πολυδιάστατων, πολυπρισματικών αλλά και συνεκτικών αφηγήσεων, αντικρουόμενες πηγές, ιστορικές χρονογραμμές (πολιτικές, οικονομικές, πολιτισμικές κτλ.), θεματικούς ιστορικούς χάρτες, γλωσσάρι/ιστορική ορολογία, εικόνες, διαγράμματα και πίνακες, ευρετήριο ονομάτων κτλ. και θα αποτελούν βάσεις αναφοράς και χρήσιμα βοηθητικά εργαλεία,

- ✓ **θεματικών φακέλων** (ΘΦ) με ιστορικές πληροφορίες, πολυτροπικές πηγές, μεθοδολογία, παραδείγματα διδακτικής αξιοποίησης, υπερσυνδέσεις σε ιστοσελίδες κτλ. Οι θεματικοί φάκελοι θα έχουν υλική και ψηφιακή μορφή, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα διαρκούς εμπλουτισμού τους με πηγές, μεθοδολογικές προτάσεις και σχέδια μαθημάτων, καθώς και προσθήκης νέων θεμάτων, υποθεμάτων και ενοτήτων. Οι εκπαιδευτικοί θα έχουν ελευθερία να επιλέγουν βάσει καθορισμένων κριτηρίων έναν αριθμό από αυτούς τους φακέλους, προκειμένου να διαμορφώσουν το ετήσιο πρόγραμμα διδασκαλίας τους ανταποκρινόμενοι στα ιδιαίτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά και στα ενδιαφέροντα των μαθητών και μαθητριών της τάξης τους. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να λάβουν υπόψη τους τα ακόλουθα κριτήρια:
  1. Την ανάδειξη *καίριων ιστορικών ζητημάτων* προς εμβάθυνση πέρα από τη γεγονοτολογική, περιεκτική καταγραφή του σχολικού εγχειριδίου ιστορίας.
  2. Τη *συμπληρωματικότητα* του ΘΦ ως προς την ύλη του σχολικού βιβλίου ιστορίας.
  3. Τις κεντρικές σημασίας *ιστορικές δεξιότητες* που επιδιώκουμε να αναπτυχθούν στους μαθητές και τις μαθήτριες συντείνοντας στη διαμόρφωση ιστορικής σκέψης και συνείδησης: η αναλυτική και συνθετική ικανότητα, η ιστορική αφήγηση, η επιχειρηματολογία, η τεκμηρίωση, η διακρίβωση της αιτιότητας που συνδέει τα ιστορικά γεγονότα μεταξύ τους, η αποκάλυψη των αξιών και των κινήτρων που καθοδήγησαν τη δράση ατόμων και ομάδων, η κατανόηση της ιστορικότητας των γεγονότων και των φαινομένων, η ιστορική ενσυναίσθηση.

4. Την «εργαστηριακή» προσέγγιση (ως σχέδιο εργασίας ή με τη μορφή αγώνα λόγου με επιχειρήματα), με πλαίσιο αναφοράς το πολυδιάστατο και ετερογενές ιστορικό υλικό (πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές) που περιλαμβάνεται στον ΘΦ.
5. Τις αντιλήψεις και στάσεις που κρίνονται αναγκαίες για την άσκηση της *δημοκρατικής πολιτειότητας*: ενεργός και λειτουργική συμμετοχή στα κοινά, με γνώμονα την πολύπλευρη ενημέρωση, την τεκμηρίωση των απόψεων, την υπευθυνότητα, τον σεβασμό της διαφορετικότητας, τη διαβούλευση στη βάση κανόνων, τη μέριμνα για το συλλογικό αγαθό.
6. Τον επίμαχο, συγκρουσιακό ή και τραυματικό χαρακτήρα των ιστορικών γεγονότων που αφορά ο ΘΦ.
7. Το αυξημένο ενδιαφέρον της ελληνικής κοινωνίας για τα γεγονότα που εξιστορούνται, αναλύονται και ερμηνεύονται στον ΘΦ.
8. Την επιλογή *θεμάτων ελκυστικών για τους μαθητές/τριες*, που τους συνδέουν με τη σύγχρονη πραγματικότητα και τις εμπειρίες τους.
9. Την *ποικιλία* των ΘΦ ώστε να καλύπτουν όλα τα είδη ιστορίας (πολιτική ιστορία, κοινωνική ιστορία, οικονομική ιστορία, πολιτισμική ιστορία) αλλά και διαφορετικές όψεις ιστορικών γεγονότων και φαινομένων, με στόχο την αποφυγή επικαλύψεων.
10. Την *ποικιλία* ως προς τα περιεχόμενα και τον τρόπο δόμησης του ΘΦ, ώστε να προσφέρεται *ευελιξία* στην αξιοποίησή του, επιτρέποντας στον/στην εκπαιδευτικό να διαφοροποιεί τη διδασκαλία του/της ανάλογα με τις ευρύτερες πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες αλλά και την προσωπική πορεία κάθε μαθητή/τριας.
11. Την επιστημονική εξειδίκευση και τα ενδιαφέροντα του ίδιου του εκπαιδευτικού.
12. Τον *διαθεματικό / διακλαδικό χαρακτήρα* του ΘΦ και τη δυνατότητα συνδυασμού με άλλα μαθήματα.
13. Τη σχέση του ΘΦ με την *τοπική ιστορία* κάθε σχολικής μονάδας ή με τη γενικότερη στρατηγική της.

4. Μέθοδοι και μέσα διδασκαλίας και μάθησης

Το μάθημα της Ιστορίας δεν θα απελευθερωθεί από τα δεσμά της μετωπικής αφήγησης και της μηχανικής αποστήθισης, παρά μόνο όταν αναμορφωθεί με βάση τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης. Η θεωρία του οικοδομισμού/κονστрукτιβισμού, η κοινωνικοπολιτισμική θεωρία, οι θεωρίες της εμπλαισωμένης μάθησης και της γνωστικής μαθητείας υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος κατακτά ουσιαστικά τη γνώση με ενεργητικό τρόπο, ερευνώντας, ανακαλύπτοντας και στοχαζόμενος, ενταγμένος σε ομάδες όπου αλληλεπιδρά, προχωρώντας βήμα προς βήμα από τα γνωστά στα άγνωστα. Και τα κάνει όλα αυτά, όταν τον ενδιαφέρει και έχει κίνητρο, όταν και επειδή επιθυμεί να εμπλακεί σε μια διαδικασία αναζήτησης για να λύσει ένα πρόβλημα, μια γνωστική απορία, όταν αποκτά νόημα γι' αυτόν η διαδικασία. Διαμορφώνοντας ανάλογα μαθησιακά περιβάλλοντα, διδάσκοντας μέσα σε αυτά και, κυρίως, αναγνωρίζοντας νέα, παιδαγωγικά έγκυρα και λειτουργικά αξιολογικά κριτήρια, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να κινητοποιήσουν το ενδιαφέρον των μαθητών/τριών τους και να τους προσφέρουν συναρπαστικές γνωστικές εμπειρίες πλήρεις ιστορικού νοήματος.

Για να επιτευχθεί αυτό όμως πρέπει να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις:

- ✓ Να μην μονοπωλεί το σχολικό εγχειρίδιο τη διδακτική διαδικασία και κυρίως την αξιολόγηση. Αντίθετα τα εγχειρίδια να αξιοποιούνται ως συστηματικές βάσεις ιστορικών πληροφοριών και ως χρήσιμα εργαλεία κατανόησης και ερμηνείας των ιστορικών θεμάτων που θα προσεγγίζονται στο πλαίσιο των θεματικών φακέλων. Με άλλα λόγια, τα σχολικά εγχειρίδια θα πάψουν να αποτελούν στην πράξη

- κανονιστικά, περικλείστα και αυτάρκη σώματα γνώσεων.
- ✓ Να δοθεί περισσότερη έμφαση όχι στην απομνημόνευση πληροφοριών αλλά στην ιστορική κατανόηση και σκέψη. Ο έλεγχος του βαθμού κατανόησης του ιστορικού περιεχομένου μπορεί να πραγματοποιείται εύκολα με κατάλληλες ερωτήσεις ή με παραφράσεις, αλλά και με πολύπλευρες δραστηριότητες δημιουργικής έκφρασης των μαθητών, οι οποίες θα αποτελούν μέρος της μαθησιακής διαδικασίας και όχι ρητές μορφές εξέτασης.
  - ✓ Οι πηγές (γραπτές, ηχητικές, προφορικές, οπτικές, υλικά κατάλοιπα) να μη χρησιμοποιούνται στην τελευταία φάση της διδασκαλίας, προκειμένου να επιβεβαιώσουν την ιστορική αφήγηση και να τεκμηριώσουν τη μια και μοναδική ιστορική αλήθεια που προβάλλεται στο σχολικό εγχειρίδιο (=δικανική ιστορία), αλλά να αποτελούν τη βάση της διδασκαλίας, να αξιοποιούνται κριτικά και να ενεργοποιούν την ερευνητική και ανακαλυπτική διάθεση των παιδιών, ενώ πρόθεση του/της εκπαιδευτικού πρέπει να είναι να ενθαρρύνει τη δημιουργική και ευφάνταστη «συνομιλία» τους με την ιστορική πηγή. Κριτική αξιοποίηση της ιστορικής πηγής σημαίνει οι μαθητές/τριες να μπορούν να ελέγχουν την αξιοπιστία και την εγκυρότητά της, να διακριβώνουν την οπτική γωνία και τις προθέσεις του δημιουργού της, να την εντάσσουν στο ιστορικό της πλαίσιο, να διατυπώνουν ερωτήματα και να αναζητούν απαντήσεις, να αντλούν πληροφορίες τις οποίες θα αντιπαραβάλουν με ανάλογες πληροφορίες που συνέλεξαν από άλλες πηγές, να αντιλαμβάνονται την ιστορική σημασία τους.
  - ✓ Να αξιοποιηθούν οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.) ως βασικά εργαλεία διδασκαλίας σε ένα μαθητοκεντρικό περιβάλλον μάθησης, με την προϋπόθεση ότι θα διασφαλίζονται η επιστημονική εγκυρότητα και η παιδαγωγική καταλληλότητα των αντλούμενων πληροφοριών. Οι Τ.Π.Ε. δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να καταργήσουν τα συμβατικά μέσα διδασκαλίας (σχολικά εγχειρίδια, βιβλιοθήκες, χάρτες, φωτογραφίες κτλ.), αλλά να λειτουργήσουν επικουρικά και παραπληρωματικά με αυτά. Προς την κατεύθυνση αυτή θα βοηθούσε σημαντικά η δημιουργία «Εργαστηρίου Ιστορίας» σε κάθε σχολείο.
  - ✓ Να αξιοποιούνται συστηματικά εποπτικό υλικό και εννοιολογικοί χάρτες και να αναπτύσσονται βιωματικές δραστηριότητες (κατασκευή χαρτών, εικαστικών έργων, ιστορικών χρονογραμμών, δραματοποίηση, παιχνίδι ρόλων, διαλογική αντιπαράθεση (debate) κτλ.), που εμπλέκουν ενεργητικά το σύνολο των μαθητών/τριών της τάξης περιορίζοντας σημαντικά αποκλεισμούς από την εκπαιδευτική διαδικασία και περιθωριοποιήσεις, που οφείλονται σε ποικίλες παραμέτρους.
  - ✓ Να αξιοποιείται διδακτικά το ιστορικό απόθεμα που μπορούν να παρέχουν τα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μουσεία όλων των τύπων (ιστορικά, αρχαιολογικά, τέχνης, λαογραφικά, μουσεία πόλης, θεματικά, βιομηχανικής κληρονομιάς κλπ.) και το ευρύτερο ιστορικό τοπίο του σχολείου (αγροτικό τοπίο, αστικό τοπίο, αρχιτεκτονική, τόποι μνήμης), με στόχο την ανάπτυξη στοχευμένων μαθησιακών διαδικασιών αξιοποίησης της υλικής διάστασης του παρελθόντος. Οι συγκεκριμένες διδακτικές δράσεις θα πρέπει να έχουν ερευνητικό και ερμηνευτικό χαρακτήρα και να συνδέονται οργανικά με θεματικές που θα πηγάζουν είτε από τα μαθήματα κορμού (σχολικό εγχειρίδιο), είτε από τους υποχρεωτικούς ή επιλεγόμενους θεματικούς φακέλους. Με αυτόν τον τρόπο η διδακτική αξιοποίηση των καταλοίπων του υλικού πολιτισμού που βρίσκονται στον εγγύτερο ή ευρύτερο χώρο κάθε σχολικής μονάδας, πέρα από τα προφανή πλεονεκτήματα που θα έχει στην ποιότητα της ιστορικής μάθησης, θα προσφέρει τη δυνατότητα ουσιαστικής διασύνδεσης της σχολικής ιστορίας με την τοπική ιστορία αλλά και τη διερεύνηση και οροθέτηση των σχέσεων γενικής και τοπικής ιστορίας με αφορμή συγκεκριμένες

ιστορικές περιπτώσεις.

5. Αξιολόγηση

Πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι τώρα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα το μοναδικό σώμα που αξιολογείται είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες. Δεν υφίστανται επαρκείς και ακριβοδίκαιοι θεσμοί αξιολόγησης των αναλυτικών προγραμμάτων, των σχολικών εγχειριδίων, των διοικητικών μηχανισμών, των σχολικών μονάδων, των εκπαιδευτικών κτλ. και, επομένως, δεν υπάρχει μια οργανωμένη βάση αναφοράς για τον σχεδιασμό πολιτικών που θα αποσκοπούν στη βελτίωση του εκπαιδευτικού έργου.

Στον διεθνή χώρο υπάρχουν δύο αντιτιθέμενες προσεγγίσεις όσον αφορά την αξιολόγηση:

Από τη μια πλευρά, έχουμε να κάνουμε με την ποσοτική προσέγγιση που απηχεί την τεχνοκρατική τάση της αξιολόγησης των μαθητών και των μαθητριών και έχει ελεγκτικό χαρακτήρα σε επίπεδο κυρίως γνώσεων περιεχομένου ή επίτευξης προαποφασισμένων στόχων. Πρόκειται για τελική αξιολόγηση της μάθησης, που σκοπό έχει να κατηγοριοποιήσει τους μαθητές σε επίπεδα ανάλογα με την επίδοσή τους σε συγκεκριμένα διαγωνίσματα.

Από την άλλη πλευρά, εφαρμόζεται ποιοτική αξιολόγηση που έχει ανατροφοδοτικό χαρακτήρα και δεν περιορίζεται στην τελική αποτίμηση της επίδοσης των μαθητών/τριών, αλλά αφορά συνολικά τη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης, καθώς και το θεσμικό πλαίσιο (Προγράμματα Σπουδών) και τα μέσα που αξιοποιούνται (σχολικά εγχειρίδια και άλλα μαθησιακά εργαλεία). Πρόκειται για ένα συνεκτικό και συνεχές σύστημα αξιολόγησης το οποίο βασίζεται σε ποιοτικά κριτήρια, επικεντρώνει το ενδιαφέρον στη σχέση δασκάλου-μαθητή, συνδέει τη μάθηση με τη διδασκαλία, θέτει σε δεύτερη μοίρα τις βαθμολογικές επιδόσεις των μαθητών και προκρίνει τον φάκελο του μαθητή/τριας αλλά και του/της εκπαιδευτικού, ο οποίος θα ανανεώνεται περιοδικά και θα εμπεριέχει ερευνητικά πρωτόκολλα, μαθητικές εργασίες, περιγραφικές εκθέσεις, δραστηριότητες, διδακτικά υλικά κτλ. Το σύστημα αυτό μετατοπίζει το ενδιαφέρον από το «μετρήσιμο» αποτέλεσμα της διδασκαλίας στην πορεία και στις διαδικασίες της μάθησης, ενώ διερευνά τους τρόπους με τους οποίους παιδιά που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά, φυλετικά και κοινωνικά περιβάλλοντα αποκτούν κατανόηση, κίνητρα μάθησης, συνεργατικό πνεύμα και ικανότητα εφαρμογής της κατακτημένης γνώσης για την επίλυση προβλημάτων και για την επικοινωνία, σε αυθεντικά περιβάλλοντα μάθησης. Βασική παραδοχή αυτής της προσέγγισης είναι ότι κάθε μαθητής και κάθε μαθήτρια ακολουθεί διαφορετική μαθησιακή πορεία τόσο ανάλογα με τις εμπειρίες του/της, τα ενδιαφέροντά του/της και τον τρόπο ή τον ρυθμό με τον οποίο μαθαίνει όσο και ανάλογα με τα βιώματα και τα πολιτισμικά και ταξικά του/της χαρακτηριστικά. Επομένως, κατά την αξιολόγησή τους είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη η μοναδικότητα και η δυναμική κάθε μαθητή και κάθε μαθήτριας στην προοπτική της βελτίωσής τους, όπως και οι κοινωνικές εμπειρίες και οι πολιτισμικές τους αντιστάσεις.

Ο δεύτερος αυτός τύπος αξιολόγησης μπορεί να προσφέρει σημαντικά αποτελέσματα, αφού θα παρακινήσει τους δασκάλους ιστορίας να εργαστούν σε ένα συνεχές σχεδιασμού, δράσης, αναστοχασμού, ανατροφοδότησης και ανασχεδιασμού λαμβάνοντας υπόψη τις νοητικές αναπαραστάσεις, τις οποίες φέρουν οι ίδιοι και οι μαθητές/τριές τους ως άτομα και ως μέλη συλλογικοτήτων με ιστορικά προσδιορισμένη πολιτισμική, φυλετική, εθνική, κοινωνική, ταξική και ιδεολογική ταυτότητα.

Έτσι σε ένα τέτοιο προσανατολισμό **ως προς τις διαδικασίες αξιολόγησης** προκρίνονται εναλλακτικές μορφές (αυτοαξιολόγηση, ετεροαξιολόγηση, φάκελος μαθητή/τριας, παρατήρηση κλπ.), που εμπλέκουν και τους/τις μαθητές/τριες στη διαδικασία της αξιολόγησης και τους προσφέρουν ανατροφοδότηση ώστε να μπορούν να κατανοήσουν το σημείο στο οποίο βρίσκονται και το σημείο στο οποίο επιδιώκεται να φθάσουν, καθώς και πιθανούς τρόπους και μέσα για να το πετύχουν, ώστε σταδιακά να αξιολογούν μόνοι/ες τους

τα επιτεύγματα τους και γενικότερα τη μαθησιακή τους πορεία. Γιατί αυτής της μορφής η αξιολόγηση δεν περιορίζεται στις γνώσεις που αποκτά ο/η μαθητής/-ήτρια, αλλά λαμβάνει υπόψη τις δεξιότητες και τις ικανότητες που αναπτύσσει. Δίνει έτσι πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνει ο/η μαθητής/-ήτρια και τις διαδικασίες που δρομολογεί στην προσπάθειά του να μάθει, για τις δεξιότητες που αναπτύσσει μέσα από αυτή τη διαδικασία, το τι τελικά μαθαίνει και συνολικά για τη βελτίωση που παρουσιάζει σε όλους αυτούς τους τομείς. Λειτουργεί επίσης ανατροφοδοτικά για την εκπαιδευτική διαδικασία καθώς επιτρέπει στους/στις εκπαιδευτικούς να εκτιμήσουν τον βαθμό επίτευξης των διδακτικών και παιδαγωγικών σκοπών και στόχων και να αντλήσουν πληροφορίες για την αποτίμηση της διαδικασίας της διδασκαλίας και της μάθησης στην προοπτική της μεθοδικής κριτικής αναπροσαρμογής και αναμόρφωσής της.

Ως προς τα κριτήρια αξιολόγησης στο μάθημα της ιστορίας, με δεδομένο το διδακτικό πλαίσιο που ορίζει το πρόγραμμα σπουδών, οι μαθητές και οι μαθήτριες των τεσσάρων τάξεων του Δημοτικού, των τριών του Γυμνασίου και της Α΄ Λυκείου ενθαρρύνονται να κατακτήσουν ένα συγκροτημένο πλαίσιο και κεφάλαιο ιστορικής παιδείας, αλλά και να αναπτύξουν και να καλλιεργήσουν τις δεξιότητες επεξεργασίας των πηγών και της επιστημονικής ερευνητικής διαδικασίας, με τις οποίες συγκροτείται η ιστορική γνώση, ώστε να αντιληφθούν την επιστημολογική ιδιαιτερότητα της ιστορίας, τα ερμηνευτικά διακυβεύματα και τον κοινωνικο-πολιτικό της ρόλο σε κάθε ιστορική περίοδο, όπως επίσης την ιστορική συγκρότηση της κοινωνίας στην οποία ζουν και τις ποικίλες αλληλεπιδράσεις ιστορικών φαινομένων και πολιτισμών στη συγχρονία και τη διαχρονία. Έτσι τα κριτήρια αξιολόγησης αναπτύσσονται με βάση τέσσερις άξονες:

- ✓ Γνώση και κατανόηση ιστορικού πλαισίου μιας περιόδου: αίτια, κίνητρα, σχέσεις, αλληλεπιδράσεις και συνέπειες στη ζωή των ανθρώπων.
- ✓ Ιστοριογραφική προβληματική και ιστορική σκέψη: δεξιότητες διερεύνησης, ερμηνείας γεγονότων του παρελθόντος.
- ✓ Ιστοριογραφική μεθοδολογία: Επεξεργασία ιστορικών πηγών – τεκμηρίωση, υποθέσεις εργασίας, πολυπρισματική θεώρηση, συγκλίνουσα και αποκλίνουσα ιστορική σκέψη.
- ✓ Οργάνωση, επικοινωνία και παρουσίαση (προφορικά και γραπτά) της ιστορικής γνώσης.

6. Οργάνωση των επιμέρους προγραμμάτων σπουδών

Τα προγράμματα σπουδών ανά τάξη οργανώνονται σε στήλες ακολουθώντας την ακόλουθη λογική:

ΤΙΤΛΟΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ– ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ [με απόκλιση δύο ωρών π.χ. 6-8 ώρες]	ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ περιεχόμενο	Στόχοι	Ιστορικές έννοιες	Ενδεικτικές δραστηριότητες-προτάσεις αξιολόγησης

Στην πρώτη στήλη αναφέρεται ο τίτλος του κεφαλαίου και το σύνολο των διδακτικών ωρών που μπορούν οι εκπαιδευτικοί να αφιερώσουν σε κάθε ενότητα, αφήνοντας περιθώριο σχετικής ευελιξίας. Απαραίτητο θεωρείται να διατεθεί μία ώρα στο ιστορικό πλαίσιο, καθώς πρόκειται για επιλογή που συνάδει με τον διδακτικό προσανατολισμό του προγράμματος σπουδών.

Στη δεύτερη στήλη περιγράφεται το περιεχόμενο της διδασκαλίας (γνωστικό και αξιακό).

Ακολουθούν στην τρίτη στήλη οι διδακτικοί στόχοι, που εξειδικεύουν τους γενικούς διδακτικούς σκοπούς και καθορίζουν τον προσανατολισμό της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Οι στόχοι δεν αφορούν μόνο γνώσεις, αλλά και κατανόηση, διερεύνηση, αφήγηση, περιγραφή, εννοιολόγηση, τεκμηρίωση, επιχειρηματολογία, αποτίμηση σε ένα ανοικτό πλαίσιο ανάπτυξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Η τέταρτη στήλη (ιστορικές έννοιες) δίνει τις έννοιες (πρωτογενείς δηλαδή όσες συνδέονται με το καθημερινό λεξιλόγιο ή αντλούνται από άλλα επιστημονικά πεδία και δευτερογενείς, δηλαδή όσες παραπέμπουν στην ιδιαιτερότητα της ιστορικής επιστήμης) γύρω από τις οποίες μπορεί να οργανωθεί η διαδικασία ιστορικής μάθησης σε κάθε διδακτική ενότητα. Δηλαδή σηματοδοτεί ποιο μέρος του περιεχομένου είναι κομβικό για τη συγκεκριμένη ενότητα και μπορεί να αποτελέσει τον συνεκτικό άξονα για όλα τα άλλα και ποια έννοια αναδεικνύει αυτή την κομβικότητα λειτουργώντας, παράλληλα, ως νοητικός σύνδεσμος μεταξύ των προηγούμενων και των επόμενων κεφαλαίων και διδακτικών εννοιών παράλληλα όμως και ως αναβαθμός στην πορεία συγκρότησης της ιστορικής σκέψης των μαθητών-τριών.

Η στήλη «ενδεικτικές δραστηριότητες» είναι σε αντιστοιχία με τους διδακτικούς στόχους και τις ιστορικές έννοιες. Αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους θα οργανωθεί η διαδικασία στην προοπτική επίτευξης των στόχων. Η επέκταση σε προτάσεις αξιολόγησης βασίζεται στην παραδοχή ότι η αξιολογική διαδικασία δεν αποτελεί αυτόνομο μέρος με ελεγκτικό χαρακτήρα, αλλά κυρίως με ανατροφοδοτικό προσανατολισμό, ενώ συνδέεται οργανικά με την ίδια τη μαθησιακή διαδικασία. Άλλωστε, η συμμετοχή των μαθητών σε κάθε είδους δραστηριότητες μας επιτρέπει να αποτιμήσουμε τις γνώσεις που έχουν κατακτήσει, αλλά και τις δεξιότητες που έχουν αναπτύξει. Όμως και οι εναλλακτικές μορφές αξιολόγησης που προτείνονται αποτελούν σε μεγάλο βαθμό διαδικασίες, που επιτρέπουν σε μαθητές-ήτριες να οικοδομήσουν γνώσεις, να αναπτύξουν δεξιότητες και να διευρύνουν την ιστορική τους παιδεία.